

ELMALI ABDAL MUSA DERGÂHI'NDAKİ BEKTAŞÎ MEZARTAŞLARI

Abdullah KARAÇAG'*

Özet

Bu çalışmada, Abdal Musa Dergâhi haziresinde yer alan, Osmanlı Dönemine ait Bektaşî mezarlar/mezartaşları belgelenecek sanat tarihi yönüyle değerlendirilmiştir. Mezarların bu günkü yerleşim düzenini gösteren vaziyet planı çizilmiş, fotoğraflanarak yazıları günümüz Türkçesine aktarılmış, mezar, mezartaşı ve başlık tipleri, bezeme özellikleri ele alınmış, Türk mezartaşları içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Hazirede toplam 150 tane mezar bulunmaktadır. 40 tanesi Osmanlı Döneminden ve kitabelidir. Diğer mezarlarda kime ait olduğunu belirten kitabeleri bulunmayıp mezarlık düzenlenirken tek tip olarak yenilenmişlerdir. 2 mezar ise baştaşı ayaktaşı ve mezar yapısıyla bütün olarak günümüze ulaşmıştır. 40 mezardan 38 tanesi erkek mezarı 2 tanesi kadın mezarıdır. Mezartaşlarından, bir tanesi 17. yüzyıldan (1699 M.) olup diğerleri 18, 19 ve 20. yüzyıllara aittir. İncelediğimiz mezartaşlarının tamamına yakını Bektaşî dergâhında çeşitli görev ve hizmetlerde bulunmuş kişilere aittir. Mezartaşlarındaki yazılarda kişilerin; kimlik, vasıf, meslek-görev/statü durumlarını gösteren ifadeler önemli bilgiler vermektedir. 1699 yılından 1919 yılına kadar, dergâhta çeşitli hizmetlerde bulunmuş kişilerin en azından bazıları kitabelerden öğrenilmektedir. Mesleği/görevi/statüsü belirtilmeyen veya belirlenemeyen 23 mezartaşının dışında, diğer 15 tanesinde mezarların 3 türbedar, 8 postnişin, 2 aşçı, 1 nakib, 1 halife, statüsünde kişilere ait olduklarının ifade edildiği görülmektedir. 1699-1919 tarihleri arasında Abdal Musa Dergâhıyla bağlantılı, 11 dedenin, 6 babanın, 8 dervişin isimleri yanında 3 mezartaşında kişilerin memleketlerinin belirtildiği görülür. Sülale adına rastlanmayan mezartaşlarında geçen isimler incelendiğinde, erkeklerde Mehmed-Muhammed, Ali, Hüseyin, isimlerinin diğer isimlere göre daha çok tercih edildikleri ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada mezartaşlarının biçim, bezeme ve özellikleriyle Osmanlı dönemi içerisindeki yerinin belirlenmesi yanı sıra, özgün belge olma nitelikleri bakımından, mezartaşlarındaki kitabelerin yayınlanması yoluyla Alevilik-Bektaşîlik konusunda yapılacak araştırmalara katkıda bulunabilmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdal Musa, Osmanlı Mezartaşları, Bektaşî Mezartaşları, Tekke Köyü, Elmalı.

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

THE BEKTASHI GRAVESTONES IN THE ELMALI-ABDAL MUSA LODGE

Abstract

This study analyzes the Bektashi graves and gravestones of the Elmalı-Abdal Musa Lodge which belong to the Ottoman period. This analysis is made from the viewpoint of art history. The study tries to identify the place of these elements in the Turkish gravestones by drawing the site plan indicating the current situation, by producing photographic documentation and by discussing the gravestone typologies and their ornamental features. Totally there are 150 graves in the lodge. Fourty of them, which carry inscriptions, belong to the Ottoman period. The other graves do not have inscriptions so their possessors are unknown. These unidentified graves are restored into a single type during a process of renewal. Two graves, on the other hand, have reached today in their entire original layout. Among the identified 40 graves, 38 of them belong to males while 2 belong to females. One of the gravestones dates back from the 17th century (1699 A.D.) while the others date to the 18th, 19th, 20th centuries. Almost all of the gravestones that we have analyzed belong to people performing various duties inside the Bektashi Lodge. The inscriptions on the gravestones give significant information on the identity, profession and status of these people. At least some of the people who had worked here between 1699-1919 can be identified through the inscriptions. 23 gravestones carry no information about profession / status while the other 15 belong to 3 keepers (türbedar), sheikhs (postnişin), 2 cooks, 1 nakib (a kind of sheikh specialized on the descendents of the Prophet) and 1 khalif. Between 1699-1919, besides 11 grandfathers (dede), 6 fathers (baba) and 8 dervishes, there are also 3 gravestones which inform about the homelands. The inscriptions do not include family names. The most frequently observed male names are Mehmed-Muhammed, Ali and Hüseyin. This study aims to determine the place of the above mentioned gravestones within the Ottoman period gravestones with respect to form and ornamentation. Another objective is to contribute to the research on the Alevi-Bektashi sects by unfolding the gravestone inscriptions as unique documents..

Keywords: Abdal Musa, Ottoman Gravestones, Bektashi Gravestones, the village of Tekke, Elmalı.

Giriş

Bu çalışmada; Antalya'nın Elmalı ilçesi Tekke köyü Abdal Musa Dergâhı¹'nin haziresinde bulunan Osmanlı Dönemi Bektaşî mezartaşları² ele alınmaktadır. Mezarlık, Abdal Musa Türbesi'nin de bulunduğu, duvarlarla çevrili büyük bir hazirenin içerisinde yer almaktadır.

Pir Abdal Musa Sultan, Pir Hacı Bektaş Veli tarafından ortaya konulan anlayışın,

Anadolu'daki en önemli temsilcilerindendir. Türk kültür tarihi, tasavvuf, Alevilik-Bektaşilik konularını ele alan araştırma ve çalışmaların birçoğunda Abdal Musa'dan bahsedildiği görülmektedir. Bu yayınlar içerisinde özellikle Abdal Musa'nın hayatı, kişiliği, ahlâkı, erkânı, edebi kişiliği ve Alevi-Bektaşî kültüründeki yerini doğrudan konu alan çalışmalar ayrıca önem taşımaktadır.³ Ancak Abdal Musa Dergâhi'yle ilişkili yapıları, mimarlık ve sanat tarihi yönüyle, bütünüyle ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Konuyla ilgili yaptığımız araştırmada tespit edebildiğimiz yayınlarda, külliye'nin genel tanıtımının yapıldığı⁴ (Akçay 1972) veya tek başına Abdal Musa Türbesinin ele alındığı (Erken 1983: 683; Tuncer 1991: 48-51) görülmektedir. Ayrıca buradaki mezartaşlarını sanat tarihi yönüyle ele alan bir çalışma bulunmadığı gibi, sadece kitabe metinlerini bulabileceğimiz bir yayına da rastlanmamıştır.

Çalışmamız, Abdal Musa Dergâhi haziresinde bulunan, Osmanlı Dönemine ait mezartaşlarının tespit edilerek belgelenmesi, sanat tarihi açısından ele alınıp bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesinden meydana gelmektedir. Amacımız, bu mezartaşlarının biçim, bezeme ve özellikleriyle Osmanlı Dönemi içerisindeki yerinin belirlenmesi olmakla birlikte, mezartaşlarındaki kitabelerin, özgün belge olma nitelikleri bakımından, yayınlanması yoluyla Alevilik-Bektaşilik konusunda yapılacak araştırmalara katkıda bulunabilmektir.

Hazirede yer alan 150 mezardan 40 tanesinin Osmanlı Dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. Mezarlık düzenlenirken mezarların tek tip olarak yenilediği anlaşılmaktadır. 40 mezarın dışında yenilenmiş diğer mezarların 8 tanesi günümüz Türkçesiyle yazılmış kitabelere sahip yeni mezarlar olup, diğerlerinin kitabeleri yoktur ve kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

Osmanlı Dönemine ait olduğu belirlenen 40 mezarın 38'inde sadece baştaşları özgün olup, ayaktaşları yenilenmiştir. 2 mezar ise baştaş, ayaktaş ve mezar yapısıyla bütün olarak günümüze ulaşmıştır.

Mezartaşlarının 1 tanesi 17. yüzyıl (1699 tarihli), diğerleri 18, 19 ve 20. yüzyıllara ait örnekleridir. 38 tanesi erkek mezarı 2 tanesi kadın mezarıdır.

İnceleme sırasında; mezartaşları numaralandırılarak ölçüleri alınmış⁵, çizilen vaziyet planında (Çizim-1) yerleri belirlenmiştir ve fotoğrafları çekilmiştir. Kitabeleri günümüz Türkçesine aktarılarak⁶, bezemeli mezartaşlarının çizimleri yapılmıştır.

Makalede mezartaşlarının tek tek tarif edildiği detaylı anlatımına yönelik bir bölüme gerek görülmemiştir. Böylece, değerlendirme bölümünde ifade edilen bilgilerin tekrarından kaçınılmış ve makale hacmi aşmamıştır. Bunun yerine II. Bölümde, her bir mezar, sıra numarasıyla belirtilerek; küçültülmüş fotoğraflarıyla birlikte kitabelerin günümüz Türkçesiyle okunuşları, mezartaşı ölçüleri verilmiştir. Mezartaşı tipolojisinde belirleyici

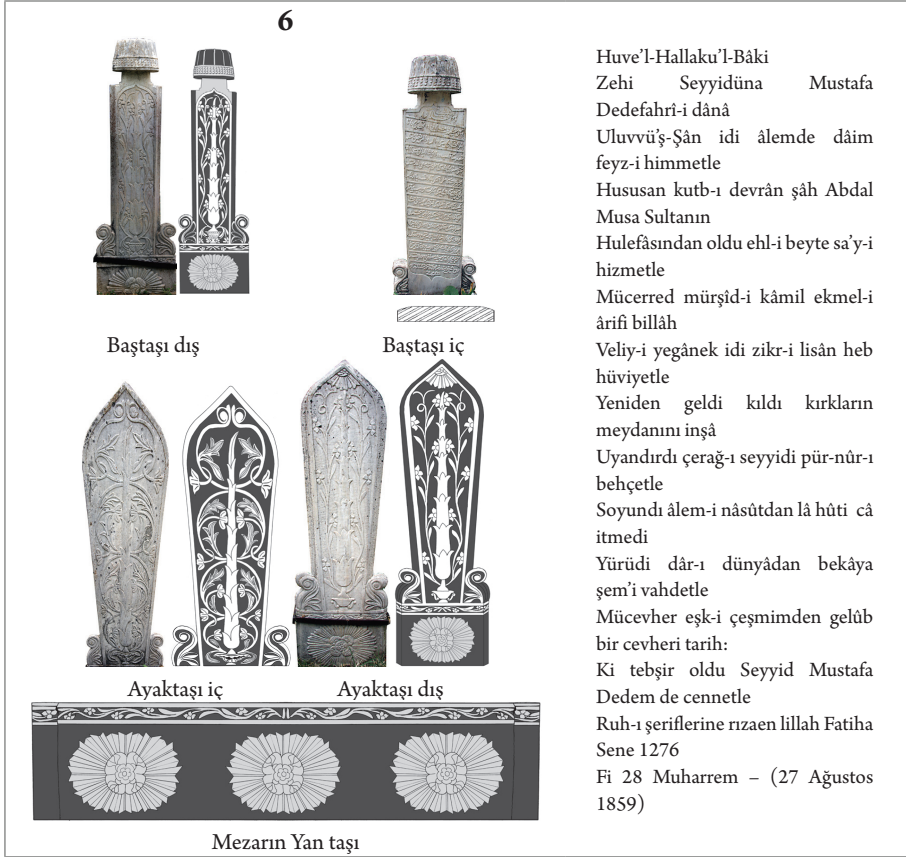
olan gövde yatay kesitleri fotoğraf altlarında gösterilmiştir. Tarihlerin milâdi karşılıkları parantez içerisine alınarak yanlarına yazılmış, taşların bezeme içerenleri çizimleriyle birlikte konmuştur. Her bir mezar/mezartaşına verilen sıra numarası, vaziyet planında ve metnin tamamında aynı mezartaşını ifade etmektedir.

Değerlendirme başlığı altında, mezarların, mezartaşları ve başlıkların ayrı ayrı tipolojisi yapılmış, bezeme, yazılar ve tarihleri ele alınarak, Osmanlı dönemi mezartaşlarından mevcut yayınlarda tespit edilen örneklerle karşılaştırma yoluna gidilmiştir.⁷ Ayrıca Bektaşî mezartaşlarıyla alakalı çalışmalar birkaç örneğin tanıtılmasıyla sınırlı olduğundan (Ülker 1986: 1-25; Bayrakal 2010: 281-209) yayınlarda, karşılaştırma örneği yok gibidir.

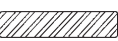

ABDAL MUSA DERGÂHI'NDAKİ MEZARTAŞLARI

1 Huve'l-Hallaku'l-Bâkî Namdâş -ı nur-i çeşm-i ayn likâ Seyyidu'l keviney emiru'l-mü'minin Türbedâr-ı hâtem-i Hüseyin bu aziz Hâli sanma b u makâmı nur-ı ayn Geldi hünkâr dergâh rahına Eyledi uhraya ol şems-i muin Oldu tarih haline... .. bu dua Rahmet itsün ana cümle âminin	2 Huve'l Baki Sene 1316 -(1900) ... bankının ... râhına. ervâhına Mâil olma vefası bu cihan c - bârına El-merhum u'l mağfur lehu bu dergâh Postnişini Baba Cafer ruhuna fatiha
3 Hu dost sene 1295-(1879) Mürşid-i râh-ı hakikat Seyyid Hafız Süleyman Baba Arif-i ilm-i ledünni her ukde müşkil-güşâ Post- nişini Hazret-i Abdal Musa Sultan-ı Evliyâ Dâmenin tutdı ise buldu feyzi ile rehâ Üç erenler geldiler fevtine tarih dediler: Ruhı kaddes eyledi azmini asân bekâ El-Fatiha	4 Sene 1265-(1849) Allah Baki Ali çocuk dedi dedem İbrahim İsmail'im kurban oldum eyvallah Şahım dervişiyim dahil-i râhım Bin iki yüz altmış beş vasil Hakim eyvallah

5 Ayaktaşı dış Baştaşı dış	Huve'l-Hayyu'l Bâkî Mürşid-i râh-ı hakikat Seyyid İbrahim Dede Arif-i ilm-i ledün her ukde müşkil-güşâ Postnişin-i Hazret-i Abdal Musa Sultan olub Dâmenin tutdu ise buldu feyz ile rehâ Üç erenler geldiler fevtine tarih dediler Ruh-i kaddesi eyledi azm-i gülistan-ı bekâ Sene 1237 Fi 25 Muharrem (22 Ekim 1821)

9 Hu dost Matla-i nur-i keramet menba-ı feyz-i Ali Hazret-i Abdal Musa Sultan Ebu'l Gazi Dede Aşıkâna postnişin oldu nice eyyâm-ı sâl Mürşid-i hâdi kim ise (<i>silik</i>) bu tekyede Mazharı bürhan ile Hak da'vet tarihdür Emr-i Hakk bu oldu Hu teslim-i İsmail Dede Sene 1188 – (1774) Nazif	10 Hu dost Hazret-i Abdal Musa Sultan erenler serveri Asitanına yüz süre âşıkân-ı pâk-i din Bu seririn mahremi hem postnişin-i tekyenin Sâhib-i ilm-i ledünni mürşid-i hakka'l yakın Çekdi bir "hü" mazhar-ı tarih erenler nutkudur Merkad-ı Salih Dede Sultan-ı kutbü'l ârifin Sene 1193- (1779)
11 El-Fatiha Merhum ve'l mağfur İllâ rahmet-i rabbi hil gafur Güden Ahmet Dede Sene 1195 – (1780)	12 Rahat etmişdir Ruhu şad ola 1180 – (1766)
13 Huve'l-Baki Geldi hünkar Hacı Bektaş'dan bu dergâh-sılaya Yedi yıl türbedar eyledi Abdal Musa'ya Ecel şerbeti nuş edip şimdi Dar-ukbaya el merhum el mağfur Arabın Yusuf 1335 – (1900)	14 El-Fatiha Merhum ve mağfur İllâ rahmet-i Rabbihil Gafur Halil Dede sene 1155 – (1742)
15 1316 – (1900) Huve'l-Hallaku'l-Bâki Ver aşkla dolu Nail olma yok Gel feragat eyle El merhum'ul mağfur Mer'aşlı ahi Halil baba Ruhuna fatiha	16 El-Fatiha Merhum ve mağfur illa Rahmet-i Rabbihî gafur Hacı İsmail Dede Sene 1158 – (1745)

17 Fatiha Merhum ve Mağfur İlla Rahmet-i rabbi Lül gafur Derviş Hüseyin Sene 1198 – (1783)	18 Hu dost Tekye-i Abdal Musa Sultanda merhum Aşçı Veli baba Evvah için Fatiha Sene 1230 – (1814)
19 ....(kırık) Ana kerem-i mürüvvet ne zamandır Biçarenin haline şefkat ne zamandır Gelür mi aceb haneme devletlü efendimin Derviş... .. Sene 1317 – (1901)	20 Huve'l Hayyu'l Bâki Halife-i Haydar.... Abdal Musa Sultanın 1198 – (1783)
21 El Fatiha Dergâh-ı Abdal Musa sultanda derviş Hüseyin..... 1198 – (1783)	22 Huve'l-Bâki Ali Çelebinin zevcesi Merhume ve mağfurun leha İlla rahmeti Rabbihi'l gafur Rabia ana ruhiçün Fatiha Sene 1211 – (1796)
23 Allah Bâki Rahmet olsun bu mevtaya Ey cân Ümmü Gülsüm Binti Ismahan Ruhuna Fatiha Sene 1231 – (1815)	24 Hu Dost Tekye-i Abdal Musa Sultanda çolak Derviş İbrahim Ervahi çün Fatiha Sene 1215 – (1800)

25

Allah Bâki
Şevki ruhunla taze
ledim sine tağın
Bu tekyegâh-ı aşkın
Uyardım çerağın
Kutbu'l-ârifin Abdal
Musa Sultan fukarasından
Derviş Veli Babanın
Ruh-ı tayyibesiçün el-fatiha
Sene 1227 – (1812)

26

Hu dost
Veliyy-i ni'met Abdal Musa Sultan
Zeki burc-ı keramet nur-ı Ahmed
Bu hizmetin aziz etmekçi oldu
Erenler çekdi gülbank (*bozuk*)
Bu nutk mazhar-ı tarih-i cevher
Hakikat Şahıdır Derviş Mehmed
(1230)
(1814)

27

Fatiha
Merhum ve mağfur
İlla Rahmet-i Rabbi
hil gafur elmalı
Salih Dede
1111 – (1699)

28

Ah mine'l-mevt
Bu merkade her kim iderse duâ
İde mahşerde şefaât müctebâ
Mağnisalı türbedâr Seyyid
Merhum Hafız Muhammed
Ruhuna Fatiha
Sene 1216 – (1801)

29

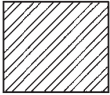

Hu dost
Tekye-i Abdal Musa
Sultanda merhum
Aşçı Bayram baba
Ervâh için Fatiha
Sene 1215 – (1800)

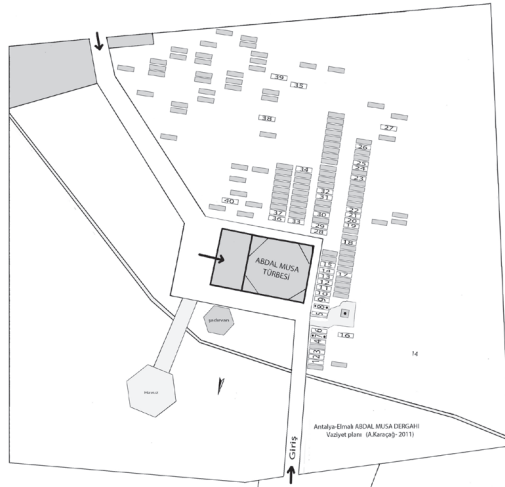
30

Hu dost
Tekye-i Abdal Musa
Sultanda nakib
Derviş Ali zevraki
Ervahiçün el-fatiha
Sene 1215 – (1800)

31 Fatiha El merhum vel mağfur İlla rahmeti rabbihi'l Gafur 1185 – (1771)	32 Fatiha El merhum vel mağfur İlla rahmeti rabbihi'l Gafur 1185 – (1771)
33 Hu dost Menba-i feyz-i kerâmet dervişine Dergeh-i Abdal Musa Sultan Dede Postnişin oldu bu zât-ı muhterem Mürşid-i Hakk'tır tarihi Ahmed'e Mazhar-ı tarihi kaydeyledi Geçdi tevhidle bu Halil dede Sene 1196 – (1781)	34 El-Fatiha Merhum ve mağfur illa rahmet Rabbihi gafur Fazlı Dede Sene 1113 – (1701)
35 Sene 1284 – (1868) El-Bakiyu'l –Hallak Yetişi serime eccl vermedi aman Ukbâya teşrif terk olundu hemân Civarım Abdal Musa hem beraber ihvan(bozuk) imdâd eyleye hemân (betona gömülmüş)	36 Hu dost Namdaş-ı nur-i çeşm-i âşikân Seyyidü'l-kevneyn emirü'l- mü'minin Türbedâr hâdimidir bu aziz Hali sanma bu mekân-ı nur-ı ayn Geldi bir ev vaktine tarih ânın Geçti hu dost dedi Derviş Hüseyin Sene 1195 – (1780)

37 Fatiha Merhum ve mağfur İlla rahmet-i rabbihil Gafur.... (bozuk) Mehmet baba Sene 1177 – (1763)	38 Fatiha Merhum ve mağfur İlla rahmet-i rabbi hil gafur aslan yüz İsmail Dede 1180 – (1766)
39 127(4) - (1858) Huve'l-Hallaku'l-Bâki Beni kıl mağfired ey nur-i yezdân Bihakkı sure-i Taha ve Kur'an Gelüp kabrim ziyaret eden ihvan İdeler Fatiha ruhuna ihsan(bozuk) Ahmed(bozuk)	40 Huve'l-Bâki El-Merhum Derviş İbrahim için Fatiha 1327 – (1911)

Çizim-1)Abdal Musa Türbe ve Haziresinin Vaziyet Planı

DEĞERLENDİRME

A.Mezar Tipleri

Mezarların tipolojisiyle ilgili yapılan çalışmalarda; toprak mezar, çerçevesiz mezar, yarım sandık mezar, kapak taşlı mezar ve sandık mezar(sembolik lahit) olmak üzere genel olarak 5 mezar tipi ortaya çıkmaktadır(Çal ve Ataoğuz Çal 2008: 3-6).

Hazirede yapılan bir düzenleme ile mezarların 2 tanesi dışında tamamı yenilenmiştir. Bu düzenlemede mezar tipleri ortadan kalkmış, mezar/mezartaşlarının aynı ölçülerde, tek tip haline getirildiği anlaşılmaktadır. Özgün mezar mimarisi ortadan kalktığı için mezar tipleri açısından tarihi gelişim izlenmemektedir. Orijinal olduğunu bildiğimiz tek tip “çerçevesiz” mezarlardır ve sadece 2 örneği kalmıştır. 5 ve 6 numaralı mezarlar 19. yüzyıla ait bütünüyle özgün halini koruyan örnekler olarak günümüze gelmiştir. Çerçevesiz mezarlar; baş ve ayaktaşlarının üstlerine dikildiği doğu ve batısındaki tek parçadan oluşan taşların, yanlardan birer uzun taş ile birleştirilmesinden meydana gelir. İçi toprak doludur.

B.Mezartaşı Tipleri

Osmanlı mezartaşları konusunda yapılmış çalışmalarda, gövdenin ön görünüşü, başlıklı olup olmaması, tepeliği, bezemesi, yazılarının yerleştirilişi gibi özelliklerine göre tasnif edildiği(Bacque Grammont vd. 1990), buna benzer fakat daha sade ve anlaşılır bir yaklaşımla; esas olarak mezar taşı gövde kesitinin dikdörtgen, kare, yuvarlak oluşuna, mezar taşının ön görünüşüne, başlıklı olup olmamasına göre tipoloji yapıldığı görülür(Çal ve Ataoğuz Çal 2008: 3-6). İncelediğimiz mezartaşlarını benzer bir yaklaşımla gövde yatay kesiti, ön görünüşü ve başlık durumuna göre sınıflandırdık.

Ele aldığımız 40 mezarın baştaşları özgündür. Bu kırk mezarın 38 tanesinin ayaktaşları yenilenmiştir. 2 mezar ise daha önce de belirtildiği gibi baştaşı, ayaktaşı ve mezar yapısıyla bütün olarak özgündür. Sağlam olan mezara ait 2 ayaktaşıyla birlikte toplam 42 özgün mezartaşını, gövde tipleri-kesitleri ve başlıklarına göre sınıflandırdık. Kolay anlaşılabilmesi için, ana yapısıyla dikdörtgen olanlar D, kare olanlar K, yuvarlak olanlar Y harfleriyle ifade edilmiştir. 19 numaralı baştaşı kırık, 7 numaralı mezarın ayaktaşının ise üst kısmı tahrip olduğundan tipoloji dışında bırakılmışlardır. Bu sınıflandırma sonucu mezartaşlarının tamamının üç ana tip altında toplandığı ortaya çıkmıştır. 1. Tip(D); erkek başlıklı(D1), kadın başlıklı(D2) ve başlıksız sivri kemerli tepelikli(D3) olarak kendi içinde üç ayrı uygulamaya sahiptir. 2. Tip(Y) ise başlıklı(Y1) ve başlıksız(Y2) iki ayrı uygulama şekliyle karşımıza çıkar. 3. Tip(K) olan kare yatay kesitli mezartaşlarının tamamının ise erkek başlıklı(K1) tek tip uygulaması görülür. Bu genel ifadeler doğrultusunda her tip kendi içerisinde değerlendirilmiştir.

1.Tip(D): Ana hatlarıyla dikdörtgen ön görünüşe ve yatay kesite sahip olmalarına karşılık, mezar taşlarının ön yüzü ile arka yüzlerinin birleşmesinin değişik biçimleri vardır. Bu farklı uygulamalar, II. Bölümdeki mezartaşlarına ait fotoğrafların altlarında yer alan gövde kesit çizimlerinden görülebilir.

D1) Gövdesi Dikdörtgen Yatay Kesitli, Erkek Başlıklılar: Başlıklı erkek mezartaşlarını bu tip içerisine aldık. 40 mezartaşının 20 tanesi bu tipin özelliklerini gösterir. 4 tanesi 18, 12 tanesi 19, 3 tanesi ise 20. yüzyıldandır. Kastamonu'daki çeşitli mezarlık ve hazirelerde bulunan, incelenmiş toplam 389 mezartaşından 223 tanesinin bu tipin örnekleri olduğu ve 18-19 ve 20. yüzyıllara ait olduklarını öğreniyoruz (Canyurt 2007: 160-161; Gümüşdağ 2007: 166; Gündoğan 2007: 228; Çal ve Ataoğuz Çal 2008: 7-10). Göynük (Bolu)'deki 169 mezartaşından 77 tanesi (Çal 2007: 298-299), Ayaş'taki 13 mezartaşından 6 tanesi (Tunçel 1997: 173-198), Edirne Üç Şerefeli Camii haziresindeki 195 mezartaşından 99 tanesi (Arslan 2006: 447) aynı tiptedir. Bu örneklerin de 18, 19 ve 20. yüzyıllara ait mezartaşları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yüzyıllar için Osmanlı mezartaşlarında görülen en yaygın tiplerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği/statusü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
1	?	Hüseyin	Türbedâr-ı hâtem	96	31	7
9	1774	İsmail Dede	Postnişin	110	29	9
10	1779	Salih Dede	Postnişin	104	28	10
36	1780	Derviş Hüseyin	Türbedâr hâdimi	105	29	10
33	1781	Halil dede	Postnişin	57	24	25
24	1800	Çolak Derviş İbrahim		65	25	8
29	1800	Bayram baba	Aşçı	79	25	9
30	1800	Derviş Ali zevrakî	Nakîb	65	22	9
28	1801	Mağnisalı Seyyid Hafız Muhammed	Türbedâr	87	29	9
25	1812	Derviş Veli Baba		104	30	10
18	1814	Veli baba	Aşçı	84	27	7
26	1814	Derviş Mehmed		104	29	9
4	1849	Derviş Ali		74	25	8
6	1859	Seyyid Mustafa Dede	Abdal Musa Sultanın Hulefâsından	167	34	9
35	1868			69	26	9
3	1879	Seyyid Hafız Süleyman Baba	Post- nişini	110	28	10
7	1890	el-Hac Muhammed Baba	Aş evi post nişini	145	20	
2	1900	Baba Cafer	Dergâh Postnişini	87	30	8
15	1900	Mer'aşlı ahi Halil baba		91	28	7
13	1919	Arabın Yusuf	türbedar	91	21	10

D2) Gövdesi Dikdörtgen Yatay Kesitli, Kadın Başlıklılar: Ön görünüşü ve yatay kesiti dikdörtgen biçimindeki mezartaşlarından sadece bir tanesi kadın başlıklıdır. Bu mezartaşı da 19. yüzyıldandır.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği/statusü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
23	1815	Ümmü Gülsüm Binti Ismahan		64	24	9

D3) Gövdesi Dikdörtgen Yatay Kesitli, Başlıksız, Sivri Kemerli Tepelikliler: Dikdörtgen yatay kesitli ve ön görünüşü dikdörtgen şeklinde fakat başlık yerine taşın üst kısmı sivri kemerle sonlanan mezartaşlarıdır. 22 numaranın baştaşı ve 6 numaranın ayaktaşı bu tipte 2 örnektir. Selçuklulardan itibaren bilinen bir tiptir (Önder 1969: 11). Beylikler döneminde örnekleri görülen (Aydoğdu 1997: 230-231) tipin, Anadolu Türk Mezartaşlarında erken devirden Osmanlı dönemi sonuna kadar her zaman uygulandığı bilinmektedir (Çal ve Ataoguz Çal 2008: 10). Osmanlı dönemi mezartaşlarında bu tipte baştaşları bulunmakla beraber daha çok ayak taşlarında tercih edildiği ileri sürülebilir. 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan, dalları ve yapraklarıyla beraber işlenen bitkisel bezeme tarzına, daha çok ayaktaşlarında yer verilmesi ve bu kompozisyonlara uygunluğu tercih sebebi olabilir.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği statusü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
22	1796	Ali Çelebinin zevcesi Rabia ana		38	22	8
6	1859	Seyyid Mustafa Dede	Abdal Musa Sultanın Hulefâsından	167	34	9

2. Tip(Y): Gövde yatay kesiti yuvarlak, genel görünüşü itibariyle silindir şeklinde mezartaşlarıdır. Başlıklı ve başlıksız uygulamaları görülür.

Y1: Yuvarlak Yatay Kesitli, Erkek Başlıklı Mezartaşları: 5 numaralı mezara ait baştaşı bu tiptedir. Aynı mezarın ayaktaşı, iki kademeli helezonik biçimde yukarı doğru sivrilmiş dilimli tepe kısmı ve genel biçimlenişleriyle bir muma benzemektedir. Bu örnekler 19. yüzyıldandır.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği /statusü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
5 Baştaşı- Ayaktaşı	1821	Seyyid İbrahim Dede	Postnişin	109	26	10

Y2) Yuvarlak Yatay Kesitli, Başlıksız Mezartaşları: 8 numaralı mezarın baştaşı yuvarlak gövdeli ve başlıksız örnektir. Bu tipin (silindirik) belirlenebilen en eski tarihli örneği Selçuk İsa Bey Camisi'ndeki 1377 tarihli mezartaşı olduğunu öğrendiğimiz (Çal ve

Ataoguz Çal 2008: 12) tipin, 20 yüzyıla kadar kullanıldığı bilinmektedir. İncelediğimiz mezartaşlarında 20. yüzyıla ait 8 numaralı baştaşından başka bu tipe giren örnek yoktur.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği/ statüsü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
8	1906	el-Hac Ali Baba	Postnişin	136	19	

3. Tip(K): Gövdesi Kare Yatay Kesitli, Erkek Başlıklar: Mezartaşlarından 13 tanesi bu tipin özelliklerini göstermektedir. Yüksekliklerinde farklılıklar olmasına rağmen hemen hemen hepsi aynı elden çıkmış gibi birbirine benzemektedir. Bu tipe ait örneklerimiz içerisinde kadın mezartaşı yoktur. 15 ve 16. yüzyıllarda yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneklerimizin içerisindeki 27 numaralı mezartaşı (en erken tarihli örnektir), 17. yüzyıldan tek örnek olup, diğerleri 18. yüzyıla aittir.

Sıra nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Mesleği/ statüsü	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
27	1699	Elmalı Salih Dede		65	25	10
34	1701	Fazlı Dede		108	26	10
14	1742	Halil Dede		53	20	20
16	1745	Hacı İsmail Dede		59	23	20
37	1763	Mehmet baba		56	24	25
12	1766			90	17	16
38	1766	Aslan yüz İsmail Dede		57	19	22
31	1771			53	22	24
32	1771			58	20	21
11	1780	Güden Ahmet Dede		59	20	19
33	1781	Halil dede	Postnişin	57	24	25
17	1783	Derviş Hüseyin		57	19	20
20	1783			54	28	23
21	1783	Derviş Hüseyin		53	24	22

C. Mezartaşlarında Başlıklar

Başlıklı mezartaşlarının, kaynağı şimdilik Göktürlere kadar inen, Orta Asya Türk kültüründeki balbal, yani ölenin heykelini yapma geleneğinin Osmanlılardaki devamı olduğu belirtilir(Laquer 1997: 4; Çal 2000: 208; İşli 2009: 14).

Serpuş, kavuk, destar, takke, sikke, sarık, külâh, börk(bürük) kelimeleriyle hep başlık ifade edilmiştir. Keçeden imal edilmiş tepesi sivri başlıklara külâh, tepesi yuvarlak ve düz biten uzun keçe külâhlara sikke denilmiştir. Destâr ve sarık, külâh veya takkenin etrafına dolanan tülbent veya ince beze verilen addır. Osmanlılarda sarıklar sarma şekli, rengi ve görünüşüne

göre adlandırılmış ve değer verilmiştir. Takke ise sadece başı örten çoğu kez basit bezden iç başlıktır (İşli 2009: 59).

Osmanlı döneminde başlıklar ait olduğu kişinin meslek ve rütbesine göre mezartaşlarında yerini almıştır. Hemen hemen önemli her mezartaşında belirtilmiş ünvan ve isim ile tarihi uyum içindeki başlık, kişinin hayatta iken eriştiği en üst mevkiin başlığı olması yönüyle de bir kimlik bütünlüğü ifade etmektedir (İşli 2009: 59-60).

Osmanlı dönemi gündelik hayatında kullanılmış başlıkların belli bir sistematığe bağlı olduğu, yönetici, asker ve dini, ilmi vasıflara bağlı olarak yani sivil ve resmi her kesimin rütbe ve vasıflarına göre çok çeşitlendiği görülmektedir. Başlıkların önemli bir grubunu da genel olarak “tâc-ı şerifler” adıyla tanımlanan tarikat başlıkları oluşturmaktadır. Bilinen 180 den fazla tarikat ve kollarının bulunması bu çeşitliliğin anlaşılmasına en güzel örnektir (İşli 2009: 59-63).⁸

Tarikat tâc-ı şerifleri içerisinde Bektaşî tarikatına mensup olanların başlarına taktıkları beyaz renkli(keçeden) dilimli başlıklar “fâhir” olarak isimlendirilmektedir. 12 İmam’a nispetle 12 eşit parçalıdır. Tepede tam ortada tek imâme bulunur. Post makamı sahipleri yani babalar yeşil tülbenkten destârlı “fâhir” giyerler. Bektaşî tarikatı kollarına göre fâhirlerin şekilleri değişiktir. Cankuş kolu 9, Celâliye kolu 7, Şâhbâz Velî kolu 4, dilimli(terkli) başlık kullanmışlardır. Bektaşîler terklerine(dilimlerine) göre bazı eski devir başlıklarını isimlendirmişlerdir. İki terkli dik tepeli tâca “Elifi tâc”, 4 terkliye “Edhemî tâc” – “Horasanî tâc” ve 12 terkli tâca “Hüseynî tâc” adını vermişlerdir. Bektaşî mezartaşlarında bu değişik başlıklara rastlanırsa da genelde başlıklar 12 dilimli fâhirlerdir(İşli 2009:176, resim 129).

Bu çalışmada ele aldığımız 40 mezartaşından 37 tanesi başlıklıdır. 1 tanesi de kadın başlığına sahiptir(23 nu.). Diğer 36 mezartaşında erkek başlıkları mevcuttur. Bunlardan 1 tanesi (27 nu.) kırık olduğundan tipoloji dışında bırakılmıştır. Erkek başlıklarının 32 tanesi ise “Fâhir” olarak isimlendirilen Bektaşî başlığı özelliklerine sahiptir.

1. Mezartaşlarında Kadın Başlıkları

Mezartaşlarından 2 tanesi kadın mezarına ait olup, bunlardan bir tanesi başlıklıdır(23 nu.). Boyun kısmı alttan yukarıya doğru daralan, tepe kısmı kaplumbağa sırtı gibi kavisli bir şekilde yapılan başlığın, kavisli kısmı kademelidir. Tek örneğimiz olan mezartaşı 19. yüzyıldandır.

Mzr. Nu	23
Tarih	1815
Kimliği Görevi	Ümmü Gülsüm Binti Ismahan

2-Mezartaşlarında Erkek Başlıkları

35 erkek başlığından yalnızca 3 tanesinin (35, 39, 40 nu.) başlıkları dilimli değildir. Geriye kalan 32 başlığın tamamı “fâhir” adıyla genellenen, 12 dilimli, tepesinin ortasında tek imâme bulunan, Bektaşî Tâc-ı Şerif’leri olup, “Hüseyinî tâc” adı verilen başlık grubuna girmektedir. Bu genel farklılık dikkate alınarak başlıklar iki ana tipe ayrılarak sınıflandırılmıştır. Ana tipler: a) 12 Dilimli(terkli) Başlıklar, b) Dilimli(terkli) Olmayan Başlıklar şeklinde isimlendirilmiştir.

a) 12 Dilimli(terkli) Başlıklar (Bektaşî Tâc-ı Şerifleri)

Bu gruba dahil edilen başlıkların ortak özellikleri 12 dilimli olmaları ve tepelerinin tam ortasında “imâme” adıyla belirtilen küçük çıkıntının yer almasıdır. Erkek başlıklarının 32 tanesinde bu uygulama görülmektedir. Ancak Hüseyinî başlıkların bu ortak özelliklerinin yanında, ayrıntılarda bazı farklılıkları mevcuttur. Sınıflandırmada detaylardaki boyutlar ve biçimsel ayrıntılardan çok, başlıklarda görülen destâr ve sarık (destâr ve sarık: külahın etrafına dolanan tülbent veya bez) farklılıkları dikkate alınmıştır.

Bu başlıklarda, sarık ve destâr işlenişinde 7 farklı uygulama görülmektedir. Ana tipi ifade eden harfin yanına eklenen rakamlarla (a1-7) alt tipler, mezartaşı numarası, kimliği, miladi tarihi (kendi içerisinde tarih sırasıyla) ve fotoğrafıyla aşağıda sıralanmıştır.

a1) Başlıklardan 13 tanesi, malzeme, işçilik, boyutları ve biçimleriyle hemen hemen aynı tarzda yapılmıştır. Başlıkların dilimleri ve düz yatay bir kuşaktan ibaret olan destâr kısmı, derin olmayan çizgilerle taşa kazınarak şekillendirilmiştir. Tamamı 18. yüzyıla ait başlıkların sadece başlıkları değil, mezartaşlarının birbiriyle aynı tipte oluşu dikkat çekmektedir.

Mzr. Nu	34	14	16	37	12	38
Tarih	1701	1742	1745	1763	1766	1766
Kimliği- Görevi	Fazlı Dede	Halil Dede	Hacı İsmail Dede	Mehmet Baba		Aslanyüz İsmail Dede
Başlık						

Mzr. Nu	31	32	11	17	20	21
Tarih	1771	1771	1780	1783	1783	1783
Kimliği- Görevi			Güden Ahmet Dede	Derviş Hüsevin		Derviş Hüsevin
Başlık						

a2)Başlıklardan 6 tanesinde, külah bölümünde yer alan 12 dilim, kabartma düşey çubuklar veya şeritler halinde bariz bir şekilde belirtilmiştir. Sarık/destâr bölümü, keskin bir profille dışa taşkın yatay tek parça kuşak halindedir. 6 numaralı başlıkta bu bölümün yüzeyi işlenerek desenli bir kumaş hissi verilmiştir. Tepesi kavisli veya düz olan başlıklardır. 1 numaralı başlığın tarihi belli olmayıp, 4 tanesi 19. yüzyıldan, 2 numara ise 20. yüzyıl başındandır.

Mzr. Nu	1	28	6	3	7	2
Tarih	?	1801	1859	1879	1890	1900
Kimliği / Görevi	Hüsevin Türbedâr-ı hâtem	Mağnisalı Seyyid Hafız Muhammed Türbedâr	Seyyid Mustafa Dede Abdal Musa Sultanın Hulefâsından	Seyyid Hafız Süleyman Baba Post nişin	el-Hac Muhammed Baba Aş evi Post nişini	Baba Cafer Postnişin
Başlık						

a3)Başlıklardan 3 tanesinde dilimler düşey çubuklar şeklinde kabartma olarak işlenmiştir ve külahların tepeleri kavislidir. Diğer başlıklardan farklı olarak, destâr bölümü ile külahı ince yatay bir çubuk(şerit) ayırmaktadır. Bu tipte 3 örnek mevcut olup, üçü de 19. yüzyılın başına aittir.

Mzr. Nu	24	30	25
Tarih	1800	1800	1812
Kimliği Görevi	Çolak Derviş İbrahim	Derviş Ali Zevrakî Tekye-i Abdal Musa Sultanda nakib	Derviş Veli Baba

a4)Başlıklardan 7 tanesinde külâh ve dilimler a3 tipindeki gibi biçimlendirilmiştir. Diğer başlıklardan farkı bu başlıkların dolama olarak adlandırılan sarıklara sahip olmalarıdır. Sarıklar 7 örnekte de aynı tarzda, külâhın alt kısmında yatay üç şerit halindedir. Ayrıca sarıkların sağ taraflarına uzatılmış kısa püskülleri olduğu görülmektedir. 4 tanesi 18. yüzyılın son çeyreğine, 3 tanesi ise 19. yüzyılın başına aittir.

Mzr. Nu	9	10	36	33	29	18	26
Tarih	1774	1779	1780	1781	1800	1814	1814
Kimliği Görevi	İsmail Dede Postnişin	Salih Dede Postnişin	Derviş Hüseyin Türbedâr hâdimi	Halil Dede Postnişin	Bayram Baba Aşçı	Veli Baba Aşçı	Derviş Mehmed
Başlık							

a5)Tek örneği olan başlık diğerleri gibi 12 dilimlidir. Külâhın biçimi a3 ve a4 örnekleriyle aynıdır. Bu başlıktaki sarık, genellikle ilmiye sınıfından kişilerin başlıklarında görülen sarma biçimi kabul edilen tarzda olup, çapraz ince şeritler halindedir.

Mzr. Nu	5
Tarih	1821
Kimliği Görevi	Seyyid İbrahim Dede Postnişin
Başlık	

a6)Başlıklardan 2' sinde külâhtaki 12 dilim ve alt kısımdaki sarık, düşey ve yatay kabartma şeritler halinde işlenmiştir. Yatay tek şeritle ifade edilen sarık, düşey şeritlerden biraz daha kalın yapılmıştır. İşçilik bakımından oldukça özensiz yapılmış mezartaşlarının biri 19, biri de 20. yüzyıla aittir.

Mzr. Nu	4	15
Tarih	1849	1900

Kimliği	Ali	Halil Baba Aşçıbaşı
Görevi	Derviş	
Başlık		

a7) Tek örneği olan başlık taşa kazınarak meydana getirilmiş çizgilerle 12 dilime bölünmüş basit sade bir külâh görünümüne sahiptir. Sıradan malzeme ve işçiliğe sahip mezartaşı, haziredeki en yeni tarihli (1919 M.) Osmanlı dönemi örneğidir.

Mzr. Nu	13
Tarih	1919
Kimliği	Arabın Yusuf Türbedar
Görevi	
Başlık	

b) **Dilimli (terkli) Olmayan Başlıklar:** Diğer başlıklardan en önemli farklılıkları dilimli olmamalarıdır. Külâhın tepe kısmına yakın bir yere kadar uzanan tek parça bir sırtıktan meydana gelen başlıkların 2 tanesi 19. yüzyıldan 1 tanesi 20. yüzyıldandır.

Mzr. Nu	39	35	40
Tarih	1858	1868	1911
Kimliği	..Ahmed		Derviş İbrahim
Görevi			
Başlık			

D.Bezeme

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi iki mezar(5 ve 6 nu.) dışındaki örneklerimiz, baştaşları dışında orijinalliğini yitirmiş, mezarların diğer parçaları ve ayaktaşları yenilenmiştir. Mezartaşları bezeme bakımından sade örnekler olarak dikkati çekmektedir. Bu sadelik bir bakıma mezar yapılarının ve özellikle ayaktaşlarının özgün haliyle günümüze ulaşmamış olmasıyla izah edilebilir. Bilindiği gibi Osmanlı dönemi mezartaşlarında bezeme unsurları daha çok mezar çerçevesini oluşturan yan taşlarda ve ayak taşlarında yoğunlaşır. İncelediğimiz örneklerden, bozulmadan bize ulaşan 5 ve 6 numaralı mezarlar da bu durumu destekler niteliktedir. İki önekte de, yan taşlarının ve ayak taşlarının dönemin bezeme anlayışına paralel

biçimde bezendiği görülür. 5 ve 6 numaralı mezarlarda görülen bezeme türleri, bitkisel ve nesneli bezemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. 6 numaralı mezarın yan taşlarında görülen motif keskin çizgilerle geometrik karakter taşıyorsa da ortasına yerleştirilen gül motifiyle büyük bir çičeğe benzemektedir. Bundan başka da geometrik bezeme motifi yoktur.

1) Bitkisel Bezeme

İkisi de 19. yüzyıla ait, 5 ve 6 numaralı mezarlarda görülen bitkisel bezemeler; kenger(akant) yaprağı, gül, nergis, palmet gibi motiflerin tek başına veya s,c kıvrımlı tek bir dalın taşıdığı yapraklarla birlikte ya da vazodan çıkan dallı çičekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

a)Kenger(akant) yaprakları; 5 numaralı mezarda, baştaşının mezara bağlandığı alt bölümde, iki yanda simetrik olarak, 6 numaralı mezarda ise aynı mantıkla baştaşı ve ayaktaşının yanlarında yer almaktadır.

b)Gül; 5 numaralı mezarın baştaşı, ayaktaşı ve yanlarını çerçeveleyen taşların üst kenarını çepeçevre dolaşan ince bordürde kıvrım dal ve yapraklarıyla, aynı mezarın ayaktaşında vazodan çıkan dallarla birlikte işlenmiştir. 6 numaralı mezarın yan taşlarında her bir göbeğin merkezinde tek başına üst görünüşüyle verilmiştir. Ayrıca 5 numaralı mezarın ayaktaşı dış yüzeyinde vazodan çıkan dallarla birlikte işlenmiştir.

Gül, mezartaşlarında en çok görülen çičeklerden birisidir. İslam düşüncesinde Hz. Peygamber'i, birlik-çokluğu, geçiciliği, tasavvufta Allah'ın birliğinin sembolü olarak yorumlandığı gibi⁹, ağırlıklı olarak kadın mezartaşlarında ve 19. yüzyılda görülmesi dolayısıyla, bir süsleme modası diye düşünülmesi gerektiği fikri de ileri sürülmüştür (Çal ve Ataoğuz Çal 2008: 30).

c)Nergis (zerrin); 5 numaralı mezarın baştaşı, ayaktaşı ve yanlarını çerçeveleyen taşların üst kenarı boyunca dolaşan ince bordürde kıvrım dal ve yapraklarıyla birlikte, 6 numaralı mezarın baş ve ayak taşlarının dış yüzeylerinde vazodan çıkan dallarla birlikte işlenmiştir.

d)Palmet; 5 numaralı mezarın ön arka ve yan taşlarında yer alan kâse içerisinde meyve tasvirlerinin her biri arasında tekrarlanmaktadır. Yatay olarak işlenen motif bir düğümle sırt sırta birbirine bağlanmış, sağdaki daha büyük iki parçadan oluşmaktadır.

Mz.nu: Tarihi	5 (1821)	6 (1859)	6 (1859)	5(1821) (baştaşı)	6 (1859) (ayaktaşı)	6 (1859) (baştaşı)	5(1821)
Bitki	Gül		Nergis	Kenger (akant) yaprakları			Palmet
Çizimi							

e) Vazodan çıkan dallı çiçekler ve servi; 5 numaralı mezarın ayaktaşı dış yüzeyinde, 6 numaralı mezarın baştaşı dış, ayaktaşı iç ve dış yüzeylerinde görülür. Lâle, gül, nergis çiçeklerinin dal ve yapraklarıyla işlendiği örneklerde gövde ve dallar kıvrımlıdır ve yüzeyi doldururlar. Alttaki vazo türü bir kaptan çıkan dallar ve çiçekler simetrik düzenlenmiştir. 6 numaralı mezara ait mezartaşlarında bu düzenlemenin merkezinde vazodan çıkan servi ağacı işlenmiştir. 5 numarada alt dallarda gül üstte, ortada ve iki yanda lâle işlenmiştir. 6 numaralı mezarın baş ve ayak taşlarının dış yüzeylerindeki düzenlemede çiçeklerin tamamı nergisdir. Ayaktaşının iç yüzeyindeki düzenleme ise, merkezde birbirini kesecek şekilde geniş s kıvrımlarıyla yükselen karşılıklı iki dal ve yapraklardan meydana gelmektedir.

Vazo içerisinde çiçeklerin görüldüğü bu bezeme anlayışıyla, Osmanlı toplumunda dostların birbirlerine saksı içinde köklü çiçekler hediye etmesi geleneği ile ilişki kurulabileceği ileri sürülmüştür (Çal ve Ataoğuz Çal 2008: 38).

Servi, mezartaşlarında en yaygın görülen motiflerden biridir. Servinin; hayat ağacı, Tanrıya kavuşma, ölümsüzlük, tanrıya teslimiyet, vahdet-i vücut, hayat-ölüm, sabır, dürüstlük, uzun ömür işareti gibi anlamlar ifade ettiği üzerinde durularak çeşitli anlamlar yüklendiği görülmektedir.¹⁰

Mz.nu:-Tarihi	5- (1821) (ayaktaşı dış)	6 - (1859) (baştaşı dış)	6 - (1859) (ayaktaşı dış)	6 - (1859) (ayaktaşı iç)
Motif	Vazodan çıkan dallı çiçekler			
Bitki	Lâle,gül	Servi,nergis	Servi,nergis	Servi,yaprak
Çizimi				

2. Nesneli Bezeme

a) Vazo-Kâse; 5 numaralı mezarın ayaktaşında, 6 numaralı mezarın baştaşı dış yüzeyinde ve ayaktaşının her iki yüzünde görülür. Hepsinin içinden dallar ve çiçekler çıkmaktadır. 5 numaradakinin dışında diğerleri ayaklı vazolardır. Vazoların hiç birisi diğerinin tam eşi değildir. 6 numaradaki ayaklı vazunun yanlarda s şeklinde kulpları vardır ve sadedir. 5 numaralı ayaksız vazo dışındakiler kaseye daha çok benzerlik göstermektedir.

Mz.nu.-Tarihi	5(1821)	5(1821)	6 (1859)	6 (1859)
Motif	Vazolar			
Çizimi				

b) Kâse içinde meyveler; 5 numaralı mezarda görülür. Mezarın her iki yan taşında eşit aralıklarla yerleştirilen üç kâsenin içlerinde, ortadakinde nar, yanlardaki iki kâsede incir vardır. Mezarın kısa kenarlarında taşın ortasına gelecek şekilde yerleştirilen kâselerin içlerinde ise üzüm görülmektedir. Kâse biçimleri aynı tip olup, kaselerin içinde dördünde incir, ikisinde nar, ikisinde de üzüm bulunmaktadır.

Üzüm, nar ve incir gibi meyvelerin kâse içinde işlenişinin, Osmanlı dönemi mezartaşlarında 18. yüzyılda yaygınlaştığı bilinmektedir. Meyve kâselerinin çoğunlukla kaideli, gövdeleri düşey yivli ya da dilimli, yayvan ve kenarları dışa kıvrık ağızlıdır. Meyveler iki boyutlu ancak kabartma olarak işlendikleri için hacim kazanmışlardır. Meyveler genellikle yaprak ve bir parça sapı ile birlikte gösterilmiştir(Çoruhlu 1999: 104).

Mz.nu.-Tarihi	5(1821)	5(1821)	5(1821)
Bezeme	Kase içinde meyveler		
Bitki	incir	nar	üzüm
Çizimi			

E.Mezartaşlarında Yazılar

Mezartaşları konusunda çalışma yapan araştırmacıların, yazıları çeşitli yönleriyle değerlendirme yoluna gittikleri görülmektedir. Mezar kitabelerinde yer alan konuları Laqueur çalışmasında(1997: 80), Prokosch Kralitz'e dayanarak; Yakarış, dua, kimlik, dua isteme, tarih olmak üzere beş başlıkta incelemiştir, Halit Çal ise biraz daha genişleterek(2000: 14-216; 2007: 311; 2008: 41), Başlangıç İfadesi, Durum Bildirme, Sebep Bildirme, Tanrıdan İstek, İnsanlardan İstek, Meslek, Aile- Baba Adı, Tanrıdan İstek (Dua), Ölenin Adı, İnsanlardan İstek, Tarih olmak üzere 11 başlık altında ele almıştır. Bu çalışmamızda incelediğimiz mezartaşlarının tamamı Bektaşî dergâhında çeşitli görev ve hizmetlerde bulunmuş kişilere ait olduğundan yazıları ele alırken yukarıda geçen başlıkların, konumuzu ilgilendirenlerini dikkate aldık.

Örneklerimizin içerisinde, başlangıç ifadesi bulunan 36 mezartaşı mevcuttur. Bunların 24 tanesinde Tanrı'nın sıfatlarının çeşitli kalıplarda kullanıldığı görülür. 11 mezartaşında Fatiha veya El-Fatiha kalıbıyla Fatiha isteği, Serzeniş ifadesi olan "Ah Mine'l-

Mevt” kalıbı 1 örnekte mevcuttur.

Tanrı'nın sıfatlarının yer aldığı ifadelere 24 mezartaşında yer verilmiştir. Bunlardan 10 örnekte görülen “Hu Dost” kalıbı en çok kullanılandır. 4 tanesi 18. yüzyıldan olan mezartaşlarının, diğer 6 tanesi 19. yüzyıla aittir.

Mezartaşlarındaki Başlangıç İfadeleri (Tanrı'nın Sıfatları)			
Tekrarı	Mezartaşı numarası	İfade	Tarih (miladi)
10	7, 9, 10, 18, 24, 26, 29, 30, 33, 36	Hu dost	1890, 1774, 1779, 1814, 1800, 1814, 1800, 1800, 1781, 1780
4	1, 6, 15, 39	Huve'l-Hallaku'l-Bâki	?, 1859, 1900, 1858
3	2, 22, 40	Huve'l Baki	1900, 1796, 1911
3	4, 23, 25	Allah Baki	1849, 1815, 1812
3	5, 8, 20	Huve'l-Hayyu'l Bâki	1821, 1906, 1783
1	35	El-Bakiyu'l-Hallak	1868

Osmanlı dönemi mezartaşlarında yazının sonundaki tarihten hemen önce görülen Fatiha isteği bazen başlangıç ifadesi olarak kullanılmaktadır. İncelediğimiz mezartaşlarının en eski tarihli olanı dahil(27 numaralı), 11 tanesi bu ifade ile başlamaktadır ve diğer 10 tanesi de 18. yüzyıldandır.

Mezartaşlarındaki Başlangıç İfadeleri (Dua isteği)			
Tekrarı	Mezartaşı numarası	İfade	Tarih (miladi)
11	11, 14, 16, 17, 21, 27, 31, 32, 34, 37, 38	Fatiha, El-Fatiha	1780, 1742, 1745, 1783, 1783, 1699, 1771, 1771, 1763, 1766

Serzeniş ifadesi sayılan “Ah Mine'l-Mevt” kalıbı sadece 1 örnekte görülür ve 19. yüzyıla aittir. Laqueur, ölümü güzel bir hayata geçiş kabul eden klasik İslam anlayışından sonra bu serzenişleri batı etkisine bağlamaktadır(1997: 82-83).

Mezartaşlarındaki Başlangıç İfadeleri (Serzeniş)			
Tekrarı	Mezartaşı numarası	İfade	Tarih (miladi)
1	28	Ah Mine'l-Mevt	1801

Mezartaşlarında yer alan yazıların başlangıç ifadelerinden sonraki bölümlerinde, kişinin adı ve yaptığı hizmeti ile manevi kişiliğini övücü ifadelerle, daha çok aruz vezni ile yazılmış beyitlerden meydana geldiği söylenebilir. (Makalenin II. Bölümünde yazıların okunuşları bütünüyle yer almaktadır). Bazı örneklerde ise sadece kim olduğu ve dede, baba, derviş gibi vasıfları belirtilmiştir. Diğerlerinden farklı olarak; bir baştaşında öldüğü yaşın belirtildiği(7 nu.), bir diğerinde ise kaç yıl hizmette bulunduğu ifade edildiği(13 nu.) görülür.

Mezartaşlarındaki yazılarda, kişilerin kimlik, vasıf, meslek-görev/statü durumlarını gösteren ifadeler önemli bilgiler vermektedir. 1699 yılından 1919 yılına kadar, dergâhta kimlerin hangi hizmetlerde buldukları tamamı olmasa da en azından bazıları (mezartaşı yok olmayanlar) kitabelerden öğrenilmektedir. Bu konu ile ilgili ifadeler tarih sırasıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1 numaralı mezartaşının tarihi tespit edilememiş olmakla birlikte, işçilik kalitesi yönüyle diğer mezartaşları ile karşılaştırıldığında 20. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Mezartaşında yer alan son türbedar ifadesi tekkelerin kapatıldığı zamanı düşündürmektedir. Türbedar olduğu ifade edilen Arabın Yusuf isimli kişiye ait 13 numaralı mezartaşı 1919 tarihlidir. 1 numaralı mezartaşının bu kişiden sonraki türbedar olduğu varsayılırsa ileri sürdüğümüz yıllarla denk düşmektedir. Meslek/görev/statü belirtilmeyen veya belirlenemeyen 23 mezartaşı mevcuttur. 15 mezartaşından; Dergâhın 3 türbedar, 8 postnişin, 2 aşçı, 1 nakib'i hakkında bilgi sahibi oluyoruz. 1 mezartaşında ise kişinin Abdal Musa'nın halifelerinden olduğu ifade edilmektedir. 1699-1919 tarihleri arasında Abdal Musa Dergâhi'yle bağlantılı, 11 dedenin, 6 babanın, 8 dervişin isimleri görülmektedir. Ayrıca 3 mezartaşında (15,27, 28 nu.) kişilerin memleketleri ifade edilmiştir.

Mezartaşlarında unvan-görev-meslek/ statüsü ve kimlik bilgileri			
Mezar Nu:	Miladi Tarih	Kimliği	Görevi-Mesleği/ statüsü
1	?	Türbedar- hatem-i Hüseyin	Türbedâr
27	1699	Elmalı Salih Dede	?
34	1701	Fazlı Dede	?
14	1742	Halil Dede	?
16	1745	Hacı İsmail Dede	?
37	1763	Mehmet baba	?
12	1766	?	?
38	1766	Aslan yüz İsmail Dede	?
31	1771	?	?
32	1771	?	?
9	1774	İsmail Dede	postnişin
10	1779	Salih Dede	postnişin
11	1780	Güden Ahmet Dede	?
36	1780	Derviş Hüseyin	Türbedâr hâdimi
33	1781	Halil dede	Postnişin
17	1783	Derviş Hüseyin	?
20	1783	?	?
21	1783	Derviş Hüseyin	?
22	1796	Ali Celebinin zevcesi Rabia ana	?
24	1800	Çolak Derviş İbrahim	?
29	1800	Bayram baba	Aşçı
30	1800	Derviş Ali zevrakı	Nakib
28	1801	Mağnisalı Seyyid Hafız Muhammed	Türbedâr
25	1812	Derviş Veli Baba	?
18	1814	Veli baba	Aşçı
26	1814	Derviş Mehmed	?
23	1815	Ümmü Gülsüm Binti İsmahan	?
5	1821	Seyyid İbrahim Dede	Postnişin
4	1849	Derviş Ali	?
39	1858	Ahmed	?
6	1859	Seyyid Mustafa Dede	Abdal Musa Sultanın Hulefâsından
35	1868	?	?
3	1879	Seyyid Hafız Süleyman Baba	Post nişin
7	1890	el-Hac Muhammed Baba	Aş evi postnişini
2	1900	Baba Cafer	Dergâh Postnişini

15	1900	Mer'aşlı ahi Halil baba	?
19	1901	Derviş	?
8	1906	el-Hac Ali Baba	Postnişin
40	1911	Derviş İbrahim	?
13	1919	Arabın Yusuf	Türbedar

Sülale adına rastlanmayan mezartaşlarında geçen isimler incelendiğinde, erkeklerde Mehmed-Muhammed 4, Ali 4, Hüseyin 4 örnekte kullanılmış olup, en yaygın isimler olarak görülür. Bunları takip eden, Halil 3, İbrahim 3, İsmail 3, Ahmed 2, Salih 2, Veli 2'şer defa kullanılmış isimlerdir. Bayram, Cafer, Fazlı, Mustafa, Süleyman, Yusuf isimleri birer örnekte geçmektedir. Ait oldukları tarihlerle birlikte tamamı tabloda gösterilmiştir.

Mezartaşlarında Kadın İsimleri			
Tekrarı	İsim	Mezar Nu:	Miladi Tarih
4	Mehmed - Muhammed	26, 37, 28, 7	1814, 1763, 1801, 1890
4	Ali	22, 30, 4, 8	1796, 1800, 1849, 1906
4	Hüseyin	1, 36, 17, 21	?, 1780, 1783, 1783
3	Halil	14, 33, 15	1742, 1781, 1900
3	İbrahim	24, 5, 40	1800, 1821, 1911
3	İsmail	16, 38, 9	1745, 1766, 1774
2	Ahmed	11,39	1780, 1858
2	Salih	27, 10	1699, 1779
2	Veli	25, 18	1812, 1814
1	Bayram	29	1800
1	Cafer	2	1900
1	Fazlı	34	1701
1	Mustafa	6	1859
1	Süleyman	3	1879
1	Yusuf	13	1919

Mezartaşlarından kadınlara ait sadece 2 örnek bulunduğundan genelleme yapacak bilgiye sahip olamıyoruz. Anne isimleri de dikkate alındığında aşağıdaki üç isim tespit edilebilmektedir.

Mezartaşlarında Kadın İsimleri			
Tekrarı	İsim	Nu:	Tarih
1	Ismahan	23	1815
1	Ümmü Gülsüm	23	1815
1	Rabia	22	1796

Mezartaşlarındaki yazılar, tarih yönüyle değerlendirildiğinde, toplam 40 mezartaşından; 1 tanesinin 17, 17 tanesinin 18, 15 tanesinin 19, 6 tanesinin ise 19. yüzyıllara ait oldukları görülür. Mezartaşlarının çoğunluğunun 18 ve 19. yüzyıllardan olduğu ortaya çıkmaktadır.

Adet	Yüzyılı	Mezar Nu	Miladi Tarih
1	?	1	?
1	17. yy.	27	1699
17	18. yy.	34, 14, 16, 37, 12, 38, 31, 32, 9, 10, 11, 36, 33, 17, 20, 21, 22	1701, 1742, 1745, 1763, 1766, 1766, 1771, 1771, 1774, 1779, 1780, 1780, 1781, 1783, 1783, 1783, 1796
15	19. yy.	24, 29, 30, 28, 25, 18, 26, 23, 5, 4, 39, 6, 35, 3, 7	1800, 1800, 1800, 1801, 1812, 1814, 1814, 1815, 1821, 1849, 1858, 1859, 1868, 1879, 1890
6	20. yy.	2, 15, 19, 8, 40, 13	1900, 1900, 1901, 1906, 1911, 1919

Mezartaşlarında tarihin yazılması iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. 2 mezartaşında (1 ve 26, nu.) rakamla yazılmış bir tarih yoktur. Tarih ebced hesabıyla düşürülmüştür. 1 numaralı örneğin tarih düşülen satırında okunamayan kelimedenden dolayı tarih hesaplanamamıştır. 8 mezartaşında hem tarih yazılmış hem de ebced hesabıyla tarih düşürülmüş olduğu görülür.¹¹

Mz.Nu	Ebced hesabı ile tarih düşürülen satırlar
1	Oldu tarih haline... .. bu dua Rahmet itsün ana cümle âminin (taş bozuk olduğundan okunamadı)
3	Hu dost sene 1295-(1879) Üç erenler geldiler fevtine tarih dediler: Ruhı kaddes eyledi azmini asân bekâ= (tarih doğru çıkmıyor).
5	Üç erenler geldiler fevtine tarih dediler Ruh-i kaddesi eyledi azm-i gülistan-ı bekâ =1234+3=1237 Sene 1237 Fi 25 Muharrem (22 Ekim 1821)
6	Mücevher eşk-i çeşmimden gelüb bir cevheri tarih: Ki tebşir oldu Seyyid Mustafa Dedem de cennetle=1275+1=1276 Sene 1276 Fi 28 Muharrem – (27 Ağustos 1859)
8	Tarihin tahrir eyledi Süleyman Vehbi baba Okuyalım bu zatın ruhu için el-fatihâ=(tarih doğru çıkmıyor) Sene 1322 –(1906)
9	Mazharı bürhan ile Hak da'vet tarihdür Emr-i Hak bu oldu Hu teslim-i İsmail Dede=1188 Sene 1188 – (1774) Nazif
10	Çekdi bir "hü" mazhar-ı tarih erenler nutkudur Merkad-ı Salih Dede Sultan-ı kutbü'l ârifin=1194-1=1193 Sene 1193- (1779)
26	Bu nutk mazhar-ı tarih-i cevher Hakikat Şahudır Derviş Mehmed=1230
33	Mazhar-ı tarihi kaydeyledi Geçdi tevhidle bu Halil dede=1196 Sene 1196 – (1781)
36	Geldi bir ev vaktine tarih ânin Geçti hu dost dedi Derviş Hüseyin=1195 Sene 1195 – (1780)

Bu satırlardan; 8 numaralı mezartaşını Süleyman Vehbi Baba adında birinin yazdığını, 9 numaralı mezartaşında geçen Nazif'inde mezartaşı ustası olduğu anlaşılmaktadır.

Mezartaşlarındaki yazılarda imla hataları oldukça fazladır. İtinalı ve güzel hatta sahip birkaç örnek dışında mezartaşlarının hat türlerini belirleyebilmek mümkün olmamaktadır. Mezartaşlarının boyutlarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmak da zordur. 19 ve 22 numaralı kırık mezartaşları hariç tutulduğunda, yüksekliklerinin 53cm. ile 105 cm. arasında

olduğu görülür. Mezartaşlarında tespit edilebilen hat türleri ve boyutlar tarih¹² sırasıyla aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Mezartaşlarında yazı türleri ve mezar taşı ölçüleri						
Sıra nu:	Tarih	Miladi Tarih	Yazı Tipi	Mezartaşının Ölçüleri		
				Yük.	En	Kal.
1	?	?	Sülüs	96	31	7
27	1111	1699		65	25	10
34	1113	1701		108	26	10
14	1155	1742		53	20	20
16	1158	1745		59	23	20
37	1177	1763		56	24	25
12	1180	1766		90	17	16
38	1180	1766		57	19	22
31	1185	1771		53	22	24
32	1185	1771		58	20	21
9	1188	1774	Nesih	110	29	9
10	1193	1779	Sülüs	104	28	10
11	1195	1780		59	20	19
36	1195	1780	Sülüs	105	29	10
33	1196	1781	Sülüs	57	24	25
17	1198	1783		57	19	20
20	1198	1783		54	28	23
21	1198	1783		53	24	22
22	1211	1796		38	22	8
24	1215	1800	Sülüs	65	25	8
29	1215	1800		79	25	9
30	1215	1800		65	22	9
28	1216	1801		87	29	9
25	1227	1812	Sülüs	104	30	10
18	1230	1814	Sülüs	84	27	7
26	1230	1814	Sülüs	104	29	9
23	1231	1815		64	24	9
5	1237	1821	Nesih	109	26	10
4	1265	1849	Sülüs	74	25	8
39	1274	1858		81	23	10
6	1276	1859	Talîk	167	34	9
35	1284	1868		69	26	9
3	1295	1879	Sülüs	110	28	10
7	1306	1890	Talîk	145	20	
2	1316	1900		87	30	8
15	1316	1900		91	28	7
19	1317	1901		52	22	9
8	1322	1906	Talîk	136	19	
40	1327	1911		56	19	8
13	1335	1919		91	21	10

Sonuç

Abdal Musa Dergâhi'nin haziresinde Osmanlı dönemine tarihlenen 40 mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların 38 tanesi erkek 2 tanesi kadın mezarıdır. Bu mezarlardan 2 tanesinin bütün olarak günümüze ulaşmış olduğu, diğerlerinin baştaşları dışında tamamen yenilendiği anlaşılmıştır.

Mezar taşlarının gövde kesiti ve ön görünüşü, başlıklı olup olmamasına göre tipolojisi yapılmış, dört ana tip ve bunların alt tipleri olduğu ortaya konmuştur. Mezartaşı gövde tipleri bakımından 17. yüzyıldan itibaren başta Anadolu olmak üzere, Osmanlı'nın hüküm sürdüğü yerlerde görülen örneklerden farklı bir tipe rastlanmamıştır. Erkek başlıklı 36 mezartaşının 32 tanesinde 12 dilimli "Hüseyinî tâc" adı verilen başlık tipi görülürken bu başlıklarında kendi içerisinde çeşitlilik açısından zenginliği örneklerle tespit edilmiştir.

Mezartaşları bezeme bakımından sade örnekler olarak dikkati çekmektedir. Osmanlı dönemi mezartaşlarında bezeme unsurları daha çok mezar çerçevesini oluşturan yan taşlarda ve ayak taşlarında yoğunlaşır. İncelediğimiz mezartaşlarındaki sadelik mezar yapılarının ve özellikle ayaktaşlarının özgün haliyle günümüze ulaşmamış olmasıyla izah edilebilir. İncelediğimiz örneklerden, bozulmadan bize ulaşan 5 ve 6 numaralı mezarlar da bu görüşümüzü desteklemektedir. Baştaşları diğer bölümlerine oranla bezemeden yoksun olan bu iki önekte de, yan taşlarının ve ayak taşlarının dönemin bezeme özelliklerine paralel biçimde bezendiği görülür. 5 ve 6 numaralı mezarlarda görülen bezeme türleri, bitkisel ve nesnel bezemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz mezartaşlarının tamamına yakını Bektaşî dergâhında çeşitli görev ve hizmetlerde bulunmuş kişilere aittir. Mezartaşlarında yer alan yazıların başlangıç ifadelerinden sonraki bölümlerinde, kişinin adı ve yaptığı hizmeti ile manevi kişiliğini övücü ifadelerle, daha çok aruz vezni ile yazılmış beyitlerden meydana geldiği görülmektedir. Bazı örneklerde ise sadece kim olduğu ve dede, baba, derviş gibi vasıfları belirtilmiştir. Mezartaşlarındaki yazılarda kişilerin; kimlik, vasıf, meslek-görev/statü durumlarını gösteren ifadeler önemli bilgiler vermektedir. 1699 yılından 1919 yılına kadar, dergâhta çeşitli hizmetlerde bulunmuş kişilerin en azından bazıları kitabelerden öğrenilmektedir. Mesleği/görevi/statüsü belirtilmeyen veya belirlenemeyen 23 mezartaşının dışında, diğer 15 tanesinde mezarların 3 türbedar, 8 postnişin, 2 aşçı, 1 nakib, 1 halife, statüsünde kişilere ait olduklarının ifade edildiği görülmektedir. 1699-1919 tarihleri arasında Abdal Musa Dergâhiyle bağlantılı, 11 dedenin, 6 babanın, 8 dervişin isimleri yanında 3 mezartaşında (15,27, 28 nu.) kişilerin memleketleri ifade edilmiştir.

Sülale adına rastlanmayan mezartaşlarında geçen isimler incelendiğinde, erkeklerde Mehmed-Muhammed, Ali, Hüseyin, isimlerinin diğer isimlere göre daha çok tercih edildikleri ortaya çıkmaktadır. Mezartaşlarındaki yazılar tarih ve tarihlendirilme yönüyle değerlendirildiğinde, 18. ve 19. yüzyıllara ait olanların sayıca fazlalığı dikkat çekmektedir. Tarihlerin doğrudan yazıldığı gibi ebced hesabıyla tarih düşürme yoluna gidildiği de görülür. Mezartaşlarındaki yazılarda önemli ölçüde imla hatalarına rastlanmaktadır.

Abdal Musa Dergâhı'ndaki mezartaşlarını tanıtmayı amaçladığımız bu çalışmadan, mezartaşları ve Bektaşılık konularında araştırma yapanların çeşitli yönleriyle faydalanabilecekleri umudunu taşıyoruz.

Sonnotlar

¹ Bu yerden (Abdal Musa Dergâhı) bahsedilen ilgili çalışmalarda; Tekke, Zaviye, Türbe gibi adlandırılarak konu edildiği görülür. Hazirenin girişindeki (duvarlarında) tamir kitabelerinde ve mezartaşlarındaki yazılarda çoğunlukla "Dergâh" olarak zikredildiğinden bizde aynı ifadeyi kullanmayı uygun gördük.

² Mezartaşlarıyla ilgili araştırmalarda genellikle baş ve ayak taşları ayrı ayrı sayılmaz, ikisini barındıran mezar olarak tek sayılırlar. Bu haziredeki mezar yapılarının 2 tanesi dışında tamamı yenilenmiş ve sadece baştaşları orijinal kalmıştır ve bu sebeple burada mezartaşları olarak ifade edilmektedir.

³ Bu kanudaki yayınlardan bazıları: İ. Z., EYÜPOĞLU, (1991) *Abdal Musa (Bir Ermişin İşildağıyla Aranan Gerçek)*, Geçit Kitabevi, İstanbul.; A., ALTINOVA, (1999) "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Abdal Musa Tekkesi", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, V/10, Yaz, s. 15-26.; A., GÜZEL, (1999) *Abdal Musa Velayetnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.; M., SEYİRCİ, (1999) *Abdal Musa Sultan*, Der Yay., İstanbul.; S., DOĞAN, (1999) "Abdal Musa Erkânı", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, V/10, Yaz, s. 115-138.; A., ALTINOVA, (2000) "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Abdal Musa Dergâhı", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, VI/14, Yaz, s. 15-23.; S., DOĞAN, (2000) "Abdal Musa Erkânında Dede Seçimi", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, VI/14, Yaz, s. 35-38.; S., DOĞAN, (2001) "Abdal Musa'da İkrar Nedir?", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, VII/18, Yaz, s. 251-267.; A.R., ŞAHİN, (2002) "Muhammed Ali Cemaatinde Abdal Musa Cem Erkânı", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, VIII/23, Güz, s. 181-236.; R., UÇAR, *Alevi Bektaşî Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Abdal Musa Tekkesi Örneği)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yılisans Tezi), Ankara 2004.; Anonim, *Abdal Musa ve Erkânı*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2006.; G., KAŞOTURACAK, *Dergâh-ı Abdal Musa: A Heterodox Dervish Tekke Between The State and The People, [Dergâh-ı Abdal Musa: Devlet ve Halk Arasında Bir Heterodoks Tekke]*, A Master's Thesis, Department of History, Bilkent University, Ankara, 2009.

⁴ Abdal Musa ve külliyesi hakkında, Evliya Çelebi önemli bilgileri vermektedir: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Zuhuri Danışman), C. 13, s.168.

⁵ Arazi çalışmasında yardımcı olan arkadaşlarım, Doç.Dr. Yıldray Özbek ve Yrd.Doç.Dr. Önder Bilgin'e, Bektaşî dervişliği samimiyetiyle ev sahipliği yapan, sayın postnişin Dede Hüseyin Eriş ile Baba Hüseyin Sarıkaya ve Muharrem Zeybek'e tüm Tekke köyü sakinlerine teşekkür ederim.

⁶ Kitabelerin okunması ile yerinde kontrolünü yaparak, ebcedle düşülmüş tarihleri çözümleyen değerli büyüğüm sayın Prof. Dr. İsmail Yaktı'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

⁷ Son yıllarda mezartaşları konusunda yapılan çalışmaların artması sevindiricidir. Ancak bu konuda yapılmış çalışmalarda ortak bir analiz yönteminden henüz söz etmek zordur ve bu durum karşılaştırma örneklerinin bulunması ve kullanılmasında güçlük oluşturmaktadır. Bu sebeple, tam anlamıyla yararlanabileceğimiz çalışmalar sayıca sınırlıdır ve bu durum bizi aynı çalışmalardan örnekler kullanmaya zorlamaktadır.

⁸ Tarikatladaki giyim kuşam ve başlıklar için ayrıca bkz: N.Atasoy, *Derviş Çeyizi-Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara, 2005.

⁹ Bu yorumlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Beşir Ayvazoğlu, *Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme Güller Kitabı*, İstanbul, 1992; Mustafa Kutlu, "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul, 1979, s.382-383.

¹⁰ Bu görüşler için bkz: C.Çulpan, *Serviler*, 1-2. C., İstanbul, 1961.; B.Öğuz, *Mezartaşlarında Simgeleşen İnançlar*,

İstanbul, 1983.; B.Karamağaralı, Ahlat Mezar Taşları, Ankara, 1992.; H.Laqueur, "Osmanlı Mezartaşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler", Suut Kemal Yetkin'e Armağan, I, Ankara, 1984.; A.Ersaoy, "Eyüp'deki Mezartaşlarında Servi Ağacı Kültü", Tarihi Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 28-30 Mayıs 2001, İstanbul, 2002, s.90-95.; H.Çal-Ö.Ataoğuz Çal, Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Kastamonu Belediyesi Yayını, Ankara, 2008.,

¹¹ Mezartaşlarında yer alan, ebced hesabı ile düşürülmüş tarihler, bu konuda pek çok eseri bulunan, Prof.Dr. İsmail Yakıt tarafından çözümlenmiştir.

¹² Tarihlerin miladi karşılıkları hesaplanırken bazıları Rumi tarih olarak değerlendirilmiştir. Kitabelerde Hicri ve Rumi tarihli olanların nasıl ayrılacağı konusunda gerekli bilgi için bkz: İsmail Yakıt, "Tarihi Divriği Çeşme Kitabeleri", *Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi*, Yaz 2005, sayı:3, Sivas, 2005, s.70-76.

Kaynakça

- AKÇAY, İlhan (1972): "Abdal Musa Tekkesi", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara:25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.I, Ankara, s.360-373.
- ARSLAN, Ayşegül (2006): Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- AYDOĞDU, Günnur (1997): Amasya Mezar Taşları, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Ens. Sanat Tarihi Anabilim Dalı,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Ankara.
- BACQUE GRAMMONT vd, (1990): "Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları, Uygulanılan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler", Erdem, 6, 16, Ankara,s.196-214.
- BAYRAKAL, Sedat (2010): "Neşehir'in Hacı Bektaş İlçesindeki Bektaş Kültürüyle İlişkili Türk Eserleri", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,55,Ankara, 281-308.
- CANYURT, Filiz (2007): Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Hepkebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ÇAL, Halit (2000): "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 28-30 Mayıs 1999, İstanbul, s.226-241.
- ÇAL, Halit (2007): "Göynük(Bolu) Şehri Mezar Taşları", Vakıflar Dergisi, 30. Sayı, Ankara, s.307-395.
- ÇAL, Halit ve Özlem ATAOGUZ ÇAL (2008): Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Kastamonu Belediyesi Yayını, Ankara..
- ÇORUHLU, Tülin, (1999): "Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Mezar Taşlarında Kase İçinde Meyve Tasvirleri", Tarihi Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, 8-10 Mayıs 1998, İstanbul, s.102-117.
- ERKEN, Sabih (1983): Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, c. I (İlaveli II.Baskı), Ankara.
- GÜMÜŞDAĞ, Gökhan (2007) Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa

- Camisi ve Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- GÜNDOĞAN, Bengü (2007): Ferhat Paşa Camisi Haziresinde Bulunan Mezar Taşları, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim dalı (Basılmamış Yüksek Lisans tezi),Ankara.
- İŞLİ, H. Necdet (2009): Osmanlı Serpuşları, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayını, İstanbul.
- LAQUEUR, Hans –Peter (1997): Huve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, İstanbul, 1997.
- ÖNDER, Mehmet (1969): "Konya Mezar Taşlarında Şekil Ve Süsler" Türk Etnografya Dergisi, sayı:12, Ankara, s.5-15.
- TUNCER, O.Cezmi (1991): Anadolu Kümbetleri -2- Beylikler ve Osmanlı Dönemi, Ankara.
- TUNÇEL, Gül (1997): "Ayaş Mezar Taşları", Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2-3 Mayıs 1997 Ayaş, s.173-198, Ayaş.
- ÜLKER, Necmi (1986): "İzmir-Yağhanelerdeki Bektaşî Mezar Kitabeleri(XIX ve XX. yüzyıl)", IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 28-30 Mayıs, 1-25.